



## משפט שלמה – הצעת קריאה

אהרן בק

את משפט שתי הנשים שבאו לפניו, הכריע שלמה במבחן החרב: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: קְחוּ לִי חֶרֶב. וַיָּבֹאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: גִּזְרוּ אֶת הַיֶּלֶד הַחַי לְשָׁנַיִם, וְהִנּוּ אֶת הַחֶזֶי לְאַחַת וְאֶת הַחֶזֶי לְאַחַת" (כד-כה<sup>1</sup>). כפי שניתן היה להעריך מראש, דווקא האם שוויתרה על הבן וביקשה מהמלך שלא יבצע את גזר הדין הנוראי – היא אימו.

רבים תמהו על אופן ההכרעה הזה שבו נקט המלך, משתי סיבות עיקריות:

א. הסיכון במבחן: כיצד בטח שלמה במבחן שלו? בהחלט יכול היה לקרות ששתי הנשים ירחמו על הילד: האם האמיתית – מתוך רחמים על בנה, והאישה השנייה – או מתוך רגש אנושי של חמלה וחוסר יכולת לראות במות הילד, או מתוך תחכום: "אם היתה השנית אישה חכמה והיתה מבניה הערמה, והיתה מבקשת ג"כ שיחיה אותו" (מלב"ם).

ב. סיפור המשפט הובא כדי להראות על חכמת שלמה, כפי שמסכם הכתוב: "וַיִּשְׁמְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שִׁפֵּט הַמֶּלֶךְ, וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ, כִּי רָאוּ כִּי חֲכַמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט" (כח). גם על כך אפשר לשאול: "מה היה מהחכמה הגדולה במשפט הזה?"<sup>2</sup>; "כי משוגעת היתה שאמרה 'גִּזְרוּ אֶת הַיֶּלֶד', בזה אפילו תינוק בן יומו היה יכול להרגיש שאיננה אימו!"<sup>3</sup>; "אין זה כי אם תחבולה מן התחבולות, ויש בזמננו מי שיודע לעשות תחבולות כאלה וזולתם"<sup>4</sup>.

תשובות רבות ניתנו לשאלות אלה. כמעט כולן מניחות, שאכן שלמה לא הסתמך על מבחן החרב (בלבד), אלא כבר ידע מראש מי היא האם האמיתית. כיצד ידע? שני כיוונים מרכזיים מובאים בפרשנים (כדי שלא להלאות את הקורא, לא נפרט את הפירושים השונים שבכל כיוון, ונפנה את הקורא לעיין ברשימת המקורות שבהערות):

א. מיעוט פרשנים קדמונים סובר שהיו לשלמה סימנים חיצוניים לזהות אמו של הילד, עוד לפני שמיעת הטענות של שתי הנשים: לפי גילו (היה הפרש של שלושה ימים בין שני התינוקות), לפי דמיון פרצופו לאחת האימהות וכו'<sup>5</sup>. כיוון זה קשה, משום שאין לו כל רמז בכתובים<sup>6</sup>.

1 כל ההפניות הן לפרק ג' במל"א.

2 מלב"ם.

3 ר' יהודה בן שמואל החסיד, בפירושו לתורה.

4 שאלת השואל בשו"ת הרדב"ז, ח"ג, סימן א'נט.

5 אברבנאל; שו"ת הרדב"ז (בהערה הקודמת); ר' יוסף קרא.

6 קל-וחומר שאי אפשר לקבל **כפשוטם** את דברי חז"ל, שכביכול הסתמך שלמה על התערבותה של רוח הקודש: "יצאת בת קול ואמרה: היא אמו!" (מכות כג ע"ב). אכן, רש"י ורד"ק הביאו את דברי חז"ל בפירושם, ונראה שהבינו שאי אפשר היה לסמוך על מבחן החרב של שלמה ללא סיועה של בת-הקול (ועיין מהרש"א בחידושי אגדות למכות, שם). אולם נראה שלא לכך התכוונו חז"ל בדרשתם. מתוך

ב. רוב המפרשים – קדמונים וחדשים יותר – טוענים, ששלמה ידע עוד לפני המבחן מי היא האם האמיתית מתוך דיוק בלשון של שתי הנשים. הפרשנים ססוברים כך בוחנים בעין חדה את לשון הכתובים, וחושפים דקדוקים שונים שמסייעים בזיהויה של האם האמיתית.<sup>7</sup> אלא שגם כיוון זה קשה במקצת: הכיצד ניתן להכריע במשפט על סמך דקדוקים קלים בלשון הצדדים?<sup>8</sup>

הקושי המשותף לשני הכיוונים הללו הוא, שלפי שניהם הציווי של שלמה לגזור את הילד היה הצגה בלבד, שנעשתה לעיני הצופים.<sup>9</sup> אבל מקריאה פשוטה של הפסוקים משתמע שאכן מבחן החרב היה הגורם המכריע.

אנו מבקשים להציע כיוון חדש, שכמדומה שלא הוצע עד כה. להבנתנו, אכן מבחן החרב הוא שהכריע את השאלה. נבקש לעיין בפסוקים המתארים את המבחן, ולהציג אותו באופן מחדש:

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: קְחוּ לִי חֶרֶב. וַיָּבֵאוּ הַחֶרֶב לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: גִּזְרוּ אֶת הַיֶּלֶד הַחַי לְשָׁנַיִם, וַתֵּנוּ אֶת הַחֶצִי לְאַחַת וְאֶת הַחֶצִי לְאַחַת. וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר בָּנָה הַחַי אֶל הַמֶּלֶךְ, כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל בְּנָהּ, וַתֹּאמֶר: בִּי אֲדֹנָי, תֵּנוּ לָהּ אֶת הַיֶּלֶד הַחַי, וְהִמַּת אֶל תְּמִיתָהּ. וְזֹאת אָמְרָת: גַּם לִי גַם לָךְ לֹא יִהְיֶה, גִּזְרוּ. וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר: תֵּנוּ לָהּ אֶת הַיֶּלֶד הַחַי, וְהִמַּת לָא תְּמִיתָהּ, הִיא אִמּוֹ (כד-כז).

1. לפי התפיסה המקובלת, מיד כשהציע המלך את הצעתו המזעזעת לגזור את הילד, התנפלה עליו האם האמיתית, וביקשה רחמים על בנה<sup>10</sup>. אולם מלשון הפסוק נשמע שהדבר לא נעשה באופן

ההשוואה שעורכים חז"ל בין משפט שלמה לשני מקרים נוספים שבהם "הופיעה רוח הקודש" עולה, שיעקר כוונתם לומר שהכרעת המנהיגים (שם, שמואל ושלמה) בבית-דין של מטה, בשיטות הפעולה שבהם בחרו המנהיגים, תאמה לאמת האלוהית בבית-דין של מעלה. עיי"ש.

7 מצודת דוד; אברבנאל; מלב"ם; א"מ פיורקא, דרך הקדש, ירושלים תש"ם, עמ' 283 [על האיש ועל ספרו המיוחד – ראה במאמרנו: "שמע בגבעון דום" – פירוש חדש, המעין מה, ב (טבת תשע"ה), עמ' 28, הערה 3]; י' קיל, פירוש דעת מקרא למלכים, ח"א, ירושלים תשמ"ט, עמ' ס; מ' גרסיאל, "שתי אימהות זונות וילד אחד חי – שלוש חידות בסיפור משפט שלמה", בית מקרא קעח (תשס"ד), עמ' 32-53; א' וג' ליבוביץ, "משפט שלמה", בית מקרא קכב (תש"ז), עמ' 242-244; ג' רחמן וי' רחמן, "משפט שלמה – תגובה למאמרם של אליה וגילה ליבוביץ", בית מקרא קלב (תשנ"ד), עמ' 91-94; י' אריאל, מקדש מלך, חיספין תשנ"ד, עמ' 50-51; G.A. Rendsburg, "The Guilty Party in 1 Kings III 16-28", *Vetus Testamentum*; 51-50, pp. 534-541 (1998); מ' גרסיאל, עולם התנ"ך – ספר מלכים א, תל-אביב 2002, עמ' 41; י' רחמן, הסיפור בכתבי הקודש, תל-אביב תשס"ז, עמ' 89-91; א' נימני, "משפט שלמה – כיצד קבע שלמה מי היא האם האמתית?", מגדים נו (תשע"ו), עמ' 73-59. ועוד.

8 כמו כן, הנחת היסוד של המפרשים שנוקטים בכיוון זה היא, שהכתוב מוסר במדויק את לשון הנשים בעדותן. ניתן, כמובן, לפקפק בכך, ולומר שהדיון היה נרחב הרבה יותר [כפי שעולה מהפסוק: "וַתִּדְבַּרְנָה לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ" (כב) – ראה מצודת דוד], אלא שהכתוב סיכם את הטיעונים במשפטים קצרים וספורים. ואכן, יש חוקרים שהדגישו שהעמימות בתיאור הדיון היא מכוונת, כך שלא ניתן לזהות מתוך דברי הנשים עצמם מי היא האם האמיתית. ראה M. Sternberg, *The Poetics of Biblical Narrative: Ideological* E. Van Wolde, "Who Guides Whom? Embeddedness and perspective in Biblical Hebrew and in 1 Kings 3:16-28", *Literature and the Drama of Reading*, Bloomington, Indiana 1985, p. 169; *Journal of Biblical Literature* 114 (1995), pp. 623-642; א' חדד, "משפט שלמה", מגדים כז (תשנ"ז), עמ' 101-111.

9 ראה, למשל, בפירוש האברבנאל: "מיד כשראה הנשים השאננות ועיין בפניהן ושמע דבריהן, השיג והכיר אמיתת העניין, ואמר ליושבים לפניו תוכן העניין". אם כן, אחרי שהכירו היושבים לפניו את חכמת שלמה, מדוע היה צורך במבחן החרב? עונה האברבנאל: "וכדי לאמתו להם עשה הבחינה והנסיון ההוא, עד שהם כולם הסכימו עליו". וכך הסבירו גם אחרים.

10 בכל הציורים המתארים את משפט שלמה – למשל, בתחריט המפורסם של גוסטב דורה משנת 1866 (ראה ניתוח היצירה אצל: צ' פליישר ואח', משפט שלמה – סיפור מקראי בגישה רב-תחומית, תל-אביב

מיידי: "ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך, כי נכמרו רחמי על בנה, ותאמר: בי אדני, תנו לה את הילוד החי, והמת אל תמיתהו" (כו). ראשית, מקצבו של הפסוק ארוך ואיטי מדי להמחשת התמונה המהירה המקובלת. אילו היה הדבר קורה באופן מיידי, לא היה הפסוק "מתעכב" להקדים את ההקדמה הארוכה בתיאור זהותה של האישה ("ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך") ובתיאור מניעיה ("כי נכמרו רחמי על בנה"). שנית, אין כל תיאור המעיד על זריזות ומהירות, כמו: "ותמהרו" האישה, ותיפול לפני המלך, ותאמר...". שלישית, דברי האישה פותחים במילים: "בי אדני" – לשון זו היא פתיחה של טיעון, בדיוק כפי שפתחה האישה הראשונה את דבריה בהצגת הסיפור: "ותאמר האשה האחת: בי אדני, אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד" (יז). מכל אלה נראה שלא מדובר על התנפלות זריזה של האם האמיתית, אלא על הצגת טיעון ארוכה ומתמשכת.

2. תגובת האם השנייה: "וזאת אמרת: גם לי גם לך לא יהיה, גזרו". גם כאן, מילות הפתיחה של הפסוק: "וזאת אמרת" מציגות את דברי האישה השנייה כהמשך הדיון שנערך לפני כן. הלא במילים אלה תואר לעיל כל הדיון: "ותאמר האשה האחרת: לא כי, בני החי ובגד המת, וזאת אמרת לא כי, בגד המת ובני החי" (כב). כך גם מסכם המלך את טיעוניהם של שני הצדדים: "ויאמר המלך: זאת אמרת זה בני החי ובגד המת, וזאת אמרת לא כי בגד המת ובני החי" (כג). משמע: גם דברי האם האמיתית ("בי אדני") וגם תגובתה של האם השנייה ("גם לי גם לך לא יהיה") הם המשך הדיון ביניהן. נשים לב, שהאם השנייה אינה פונה אל המלך, בציפייה לביצוע גזר הדין, אלא לאישה השנייה: "גם לך לא יהיה" – שכן הנשים ממשיכות להתווכח ביניהן, כפי שהיה בראשית הדיון.

לאור זאת אנו מבקשים להציע כך:

לאורך כל שלב הטיעונים לא ידע המלך (וגם לא הנוכחים סביבו) מי היא האם האמיתית. אז הציע את מבחן החרב: "גזרו את הילד החי לשנים" (כה). מסתבר להניח, שהצעה אכזרית ומשונה כל כך זכתה לתגובה זהה מצד שתי הנשים: שתיהן היו המומות מהגזירה הנוראה, ומן הסתם שתיהן ביקשו למנוע אותה. תגובה כזאת מתבקשת מכל אדם אשר לב אנושי פועם בו<sup>12</sup>.

להערכתנו, המשך הסיפור היה כך: למרות תחנוניהן של שתי הנשים, שלמה סירב להישמע להן. הוא המשיך להחזיק בדרישה לגזור את הילד. מן הסתם הוא נימק זאת בטיעונים הגיוניים: כיון שאיננו יודעים מי היא האם האמיתית, הרי שיהיה זה עוול נורא לתת את הילד לאחת מהן. כיצד תוכל האם האמיתית להמשיך לחיות את חייה, בידיעה שבנה נמצא וגדל בידי אם אכזרית אחרת? לא, אין זה הוגן למסור את התינוק לאחת מהן, ועל כן, בלית ברירה, עלינו לגזור את הילד.

ניתן לדמיין את קולות הבכי קורע הלב של שתי הנשים, מול פניו האדישות של המלך. הן שבות ומתחננות שישנה את החלטתו הנוראה, שלא יפגע ברך האומלל, והוא מתעקש בסירובו. גזר הדין הוחלט: הילד ייגזר. שעה ארוכה מנסות הנשים למנוע מהמלך לבצע את המעשה האכזרי הזה, אך הוא בשלו: אין כל ברירה, זהו המעשה ההגון והנכון ביותר לעשותו. כל הנוכחים כולם גם הם, מן הסתם, מופתעים מקור ליבו של המלך, מזועזעים מאימת החרב, מזדהים לחלוטין עם בקשת הרחמים של שתי הנשים, מביטים במה שמתרחש מול עיניהם, ומתקשים להאמין...

תש"ח, עמ' 172-176) – נראית האם האמיתית נופלת לפני המלך (או הפקיד) האוחז בחרב, ומנסה ברגע האחרון למנוע בגופה את הגזירה האיומה.

11 השווה את הנאמר לגבי רבקה: "ותמהר ותךד כדה על ידה... ותמהר ותער כדה אל השקת, ותרך עוד אל הבאר" (בראשית כד, יח-כ). וכן לגבי שלוחי בן-הדד לאחאב: "והאנשים ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו, ויאמרו... (מ"א כ, לג).

12 איננו מצליחים לדמיין אף אישה בעולם – ותהיה השקרנית והקנאית הגדולה ביותר – שמול מעשה רצח נורא שכזה תהיה מסוגלת לומר באדישות מופגנת ובחוסר רחמים: "גם לי גם לך לא יהיה, גזרו".

את הדרמה הקשה שהתחוללה בבית המשפט, לעיני כל הצופים ההמומים, היטיבו חז"ל לתאר במדרש (ילקו"ש מל"א, רמז קעה)<sup>13</sup>:

א"ר יהודה בר' אלעאי: אילו הייתי שם, פקדין<sup>14</sup> הייתי נותן על צווארו של שלמה! ולא די לאחד שמת, אלא עוד לאחר שהיה גוזר?! כיון שראו סנקליטין<sup>15</sup> שלו, התחילו אומרים: "אי לך ארץ שמלכך נער" (קהלת י, טז).

וכך במשך שעה ארוכה מנסות הנשים לשנות את רוע הגזירה, אך המלך – עיקש בדעתו<sup>16</sup>.

ולאחר אותה שעה קורה הדבר: אחת הנשים נכנעת! אחרי כל כך הרבה ניסיונות של שכנוע, אחרי בכי רב כל כך, היא מגיעה למסקנה שהדבר חסר סיכוי. דבר לא יניע את המלך מהחלטתו הנוקשה. ייתכן שהיא אף השתכנעה מהנימוקים הרציונליים של המלך: אולי באמת אין כל מוצא אחר מאשר זה האכזרי? היא מרכינה את ראשה, לאות שקיבלה את טיעונו של המלך. אכן, אין פיתרון לעניין, ועל הילד להיגזר. בדמעות שליש היא ממלמלת: "גם לי גם לך לא יהיה", ומתוך תסכול מר וייאוש היא נאנחת: "גזרו..."

ייתכן שכמו האישה הזאת, גם אחרים באולם המשפט כבר ויתרו. אולי גם הם הבינו – אחרי שהצליחה חשיבתם הרציונלית להתגבר על רחמנותם האמוציונלית – שהמלך צודק: אין כל ברירה, ואין כל דרך אחרת לפעול בסיפור הזה. גם הם השתכנעו מטיעונו של המלך, ועם כל הנורא שבדבר, מסתבר שעל הילד יהיה למות... כל הנוכחים מרכינים את ראשם.

אבל רק אחת, רק אישה אחת – עדיין לא נכנעה! ולמרות שכבר כל הנוכחים השלימו עם נוראות הגזירה, ולמרות שאפילו האם השנייה – כך נראה – כבר קיבלה את הדין, ונראה שעוד רגע החרב המונפת תבצע את זממה – היא עדיין מתעקשת! והיא עדיין ממשיכה לפנות אל המלך, ממלמלת ללא הפסק, מתחננת: "בי אדני, תנו לה את הילוד החי, והמת אל תמיתהו... תנו לה את הילוד החי, והמת אל תמיתהו..."

לרגע הזה חיכה המלך! מראש הוא תכנן את "קרב ההתשה" הזה. ידע היטב: שתי הנשים יתנגדו לגזירה, שתייהן יבכו ויתחננו לבטל את פסק הדין; אבל רק אחת מהן תתמיד בכך. כל שעל המלך לעשות הוא להיות עקשן ואיתן בסירובו, לחתום את פניו ולהימנע מלהתרכך. בשלב כלשהו האם השקרנית תרים את ידיה, תיכנע, תוותר. האחרונה שלא תיכנע, שתמשיך להתחנן גם אחרי שאפסה כל תקווה – היא היא האם האמיתית!

13 בחרנו לצטט מספר מדרשים זה בשל המשך המדרש (המרגיע) שיובא להלן. בנוסחים אחרים של מדרש זה (למשל: קהלת רבה י, טז; מדרש תהלים, עב) מסתיים המדרש כאן, ועולה ממנו נימת ביקורת על שימוש של שלמה בצורת ההכרעה של החרב. ראה ג' ששון, "אי לך ארץ שמלכך נער" – השגות חז"ל על משפטו של שלמה, בית מקרא קעט (תשס"ד), עמ' 194-195.

14 גיזי צמר, לחנוק את שלמה.

15 יועצים.

16 ישנה אי-נוחות בקריאת סופה של הצעת שלמה: "גזרו את הילד החי לשנים, ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת". לפי הפירוש המקובל, שלמה מבקש ליישם את דין "יחלוקו" (בבא מציעא ב ע"א) בתינוק, ולתת לכל אחת מהאימהות חצי ממנו. אמנם ברור שאחרי שיגזרו את הילד אין שום משמעות לתת לכל אחת מהאימהות את חציו, ואם כן – מדוע מוסיף זאת שלמה בדבריו? על פניהם, נשמעים הדברים כנאיביות ילדותית, כאילו מדובר בטלית העומדת לחלוקה... לפי שעה, לא ראיתי אף אחד מהפרשנים שמיישב את אי-הנוחות הזאת. נדמה שרק לפי הסברנו יכולות מילים אלו לקבל משמעות: שלמה אינו מציע לבצע "יחלוקו" תמים, אלא להבהיר שהריגת הילד היא הפיתרון היחיד למצב: לא הוגן ולא מוסרי שבסוף המשפט תצא אם אחת עם תינוק בידיה, והשנייה – תצא ריקנית. צריך שפסק הדין יהיה שוויוני, וכפרפרזה הוא אומר: "כל אחת תקבל חצי מהתינוק".

את אנחת הרווחה של הצופים באולם ממשיך המדרש (הנ"ל) ומתאר:

כיון שאמר "תנו לה את הילוד החי, והמת לא תמיתהו" – התחילו אומרים:  
"אשריך ארץ שמלכך בן חורים" (קהלת י, יז).

אכן, "וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך, ויראו מפני המלך, כי ראו כי חכמת אלהים  
בקרב לעשות משפט!"